

את אחי אני מבקש

תהלה דרמון מלכה, "נעדרים, חיפוש קרובים אחרי השואה", יד ושם ומרכז זלמן שזר, ירושלים 2025, 261 עמ'

מחולק לשערים ולפרקים, כרונולוגיים ונושאים, מה שנשמע אולי יבש, אך הוא כולל בתוכו סיפורים אנושיים, שכל אחד מהם יכול למלא ספר שלם. המחברת הצליחה לשלב בין קפדנות אקדמית לבין רגישות אנושית, ולהגיש לנו ספר בנושא כאוב זה, שהוא גם מדויק וגם מרגש. המחקר נשען על מקורות ארכיוניים עשירים, תיעוד היסטורי מקיף ועדויות אישיות, שמעניקות לו ממד אנושי חיוני. המבנה הכרונולוגי-נושאי מאפשר לקורא להבין את התפתחות מערכת החיפוש מהיוזמות הספונטניות הראשונות ועד למנגנונים המוסדיים המפותחים. כל פרק עומד בפני עצמו, אך גם מהווה חוליה בשרשרת רצופה של מאמצים, תקוות ואכזבות.

היום שאחרי

האינסטינקט הראשוני של השורדים עם תום המלחמה היה לשוב לבתיהם ולחפש עקבות של בני משפחה, מהם נותקו שנים קודם לכן. הראשונים שעשו כן היו יהודי פולין ששוחררה, ובמהרה נתקלו בעיונות שכניהם לשעבר ובאלימות של ממש. ההערכות הן, שכאלף יהודים נרצחו כשחזרו לעיירותיהם ולבתיהם הישנים, מה שהוביל להבנה כי אין סיכוי לניצולים

בני הדור השני לשואה זוכרים היטב את שידורי "המדור לחיפוש קרובים" בקול ישראל, בשנים הראשונות למדינה, כאשר היה עוד סיכוי קלוש למצוא בן משפחה שאבד. קול ישראל היה ערוץ הרדיו הבלעדי וכל יום מחדש הצית לרגע את התקווה באלפי בתים. שקט היה משתרר בבית כשהוקראו השמות, האוזניים היו כרויות, העיניים נוצצות, ובסיום – אכזבה. מעטים היו המאוששים שזכו לשמוע שם מוכר של בן או בת משפחה שנותרו בחיים וחיפשו את קרוביהם. הרדיו לא היה האמצעי היחיד לחיפוש קרובים. מערכת שלמה עסקה בכך ופרסה כנפיה ברחבי תבל. פה ושם היו גם הצלחות, ומדי פעם היינו מתבשרים בתקשורת על אחים, בני דודים וקרובים רחוקים יותר, שמצאו אלה את אלה גם אחרי עשרות שנים. זהו סיפור אופטימי, אך כמובן גם עצוב.

ד"ר תהלה דרמון מלכה צללה לתוכו ומתארת לפרטי פרטים, הנשמעים לעתים כעבודה בלשית, את המאמצים ואת המכשולים שהיו בדרך, את היוזמות היצירתיות, הארגונים השונים שנרתמו למשימה ואת האנשים שחיפשו נואשות אחר שריד ממשפחתם.

כמו מחקר אקדמי טוב, הספר

פולין שהצליחו לברוח מזרחה לפני המלחמה למולדתם – החלו בחיפוש בני משפחותיהם מהם נותקו לגמרי במשך שנים. המחברת מדגישה את הייחוד של קבוצה זו: הם אמנם חיו בתנאים קשים, אך רובם נותרו בחיים ושרדו. אולם מרביתם לא ידעו דבר על גורל קרוביהם שנותרו מאחור ועל מה שעבר עליהם בשואה.

מחנות עקורים

בפרק שכותרתו "את אחי אני מבקש", סוקרת דרמון מלכה את האירגונים שהחלו לעסוק בחיפוש בצורה מאורגנת. השלטונות האמריקאים שהקימו את מחנות העקורים, הבחינו בתסיסה בקרב יושביהם, שציפו לעזרה בנושא חשוב זה של איתור בני משפחותיהם. ההבנה הייתה, כי עד שלא תושג ודאות באשר לגורלם, לא יוכלו השורדים להתחיל בשיקום חייהם. זוהי תובנה פסיכולוגית עמוקה שהספר חוזר אליה שוב ושוב: אי-הוודאות גרוע לעתים מן האובדן עצמו. אי-הידיעה גרם לאנשים לנדוד ולהמשיך לחפש. הם ביקשו תשובות ולא יכלו להתחיל בשיקום חייהם.

עו"ד ארל הריסון, שליחו של הנשיא רוזוולט לענייני פליטים, היה זה שיזם הקמת מרכזי איתור אזוריים שנכנסו לפעולה אינטנסיבית באיסוף מידע ושמות, לא רק של יהודים, אלא גם של פליטים בני עמי אירופה; הצלב האדום עסק פיזית באיתור נעדרים בשטח בכל רחבי היבשת; אונרר"א נכנס לפעולה אף הוא, ואירגונים בינלאומיים אחרים שהוקמו, המשיכו במאמצים. בשנת

להתיישב שם שוב, גם אם יחפצו בכך. דרמון מלכה מתעכבת על הפרדוקס הטראגי הזה: השורדים, שחלמו במשך השנים הקשות על שיבה הביתה, גילו שהבית כבר לא קיים. לא רק מבחינה פיזית – שכנים תפסו את הבתים, רכוש נגזל – אלא גם מבחינה נפשית ורגשית. העיירה שזכרו לא הייתה עוד שם, הקהילה נעלמה, והעבר הפך לארץ זרה שאי אפשר לשוב אליה.

רבים עברו בשלב זה לערים הגדולות, בהן התפתחו קהילות שסיפקו בטחון יחסי, או למחנות העקורים שהקימו המעצמות, בעיקר על אדמת גרמניה. גם שם המשיכו לחפש, אך כעת בתנאים שונים לחלוטין.

יוזמות מקומיות של איסוף שמות ועריכת רשימות של קרובים נעדרים צמחו תחילה ללא יד מכוונת, ומאוחר יותר על-ידי ועדים יהודיים שהוקמו במטרה לסייע לניצולים במציאת מגורים ועבודה, להיות בקשר עם השלטונות וגם לרכז מידע והודעות של חיפוש אחר בני משפחה.

מודעות כתובות בכתב יד על גבי ניירות מרוטים, ולפעמים על הקירות עצמם, הופיעו בכניסה למשרדי הוועדים הללו ועל קירות ועמודי חשמל בערים המרכזיות בהן התקבצו יהודים. התמונות והתיעוד של מודעות אלו, שמופיעים בספר, מזעזעים בפשטותם: שמות, מקומות מוצא, מעט פרטים מזהים, ותקווה אינסופית שמישהו, איפשהו, יראה ויזהה.

גם עשרות אלפי השבים מבריה"מ במסגרת הרפטריאציה – שיבת יהודי

את המורכבות הייחודית של משימה זו: ילדים שהוחבאו בגיל רך, שהומרו לנצרות, שגדלו בסביבה זרה, ולעתים אף שכחו לחלוטין את זהותם היהודית, התקשו לעתים להיפרד ממשפחותיהם המאמצות ולהתרגל לכך שהם יהודים, עובדה שהוכרחו להסתיר לאורך שנים.

בנוסף לסיפורים היהודיים, לפי דוחות אונסק"ו, מיליוני ילדים בני לאומים שונים איבדו קשר עם משפחותיהם במהלך המלחמה, מסיבות שונות, ונדדו לבדם ברחבי אירופה, כולל ילדים גרמנים. הרחבה זו חשובה, כי היא מציבה את הנושא בהקשר היסטורי רחב יותר, מבלי להמעיט מהייחוד ומן השיטתיות של רצח היהודים בידי הנאצים.

הפרק על הניסיונות ההלכתיים למציאת פתרון לבעיית העגונות שבעליהן הוכרזו כנעדרים, מוסיף ממד נוסף לדיון: לא רק השאלה האנושית והרגשית של מציאת קרובים, אלא גם השאלה ההלכתית והמשפטית של יכולת נשים לבנות מחדש את חייהן, כשלא היו הוכחות ברורות אם בני זוגן בחיים או לא.

קול התקווה

המדור הרדיפוני לחיפוש קרובים הוקם עוד לפני קום המדינה, ביוזמת הסוכנות היהודית. כל מי שחי באותן שנים זוכר את הרגעים הדרמטיים האלה: המשפחות מתאספות סביב הרדיו, השקט המתוח, קריאת השמות, והתקווה שאולי, אולי הפעם...

המחקר מראה, כי תוך כך היו גם התלבטויות של המוסדות לגבי היעדים אליהם בחרו השורדים להגר. הסוכנות

נמסר כי האירגונים החזיקו בידיהם רשימות של כעשרה מיליון משפחות ובודדים נעדרים.

באופן טבעי, אירגוני סיוע יהודים נרתמו אף הם לפעולה הומניטרית זו וקצרה היריעה מלנקוב בשמות כולם. הג'וינט, שהיה פעיל כל שנות המלחמה בסיוע ליהודים בגטאות ובמחנות ולפליטים בבריה"מ, ראה בזאת משימה חשובה והקים מחלקת חיפוש כבר ב-1945. גם חיילי הבריגדה ואחריהם המתנדבים שהגיעו מהארץ כשליחי היישוב היו מעורבים בחיפושים, לעתים אף באופן פרטי – חיפוש של בני משפחותיהם הם, או לבקשת חבריהם בארץ ישראל.

במחצית 1946 עבר הטיפול בנושא בצורה מסודרת למחלקה מיוחדת שהקימה הסוכנות היהודית בארץ. המחברת, שהרחיבה את מחקרה אל מעבר לסטטיסטיקה ומספרים, חפרה עמוקות בארכיון הסוכנות היהודית בירושלים ומצאה ששמורות בו למעלה מ-500 אלף פניות לחיפוש קרובים. מספר עצום של מכתבים, חלקם קצרים שכללו רק שם, מקום ופרטים מזהים ואחרים, מכתבים קורעי לב שהעידו על עומק הכאב. הציטוטים המעטים שהביאה מעידים על הכלל.

הילדים האבודים

כואב במיוחד הוא סיפורם של ילדים שנותרו יתומים, אלה שנמסרו למשפחות נוצריות או הוסתרו במנזרים ולא זכרו אפילו את שמם ואת שם משפחתם לפני השואה. המחברת מקדישה פרק מרתק לאיתור ולחיפוש ילדים, ובו היא חושפת

מציעה דרמון מלכה שבנוסף לחלוקה בין ניספים לשורדים, יש להוסיף את הנעדרים כקטגוריה נפרדת של קורבנות השואה. הניספים הם אלה שמותם הוכח "די הצורך" ברישומים של הנאצים או בעדויות חותכות. הניצולים הם כמובן אלה ששרדו, ואילו הנעדרים הם מי שגורלם לא ידוע.

המחקר הראה, שזוהי קבוצה משמעותית מספרית והייתה דינמית לאורך זמן. מיד אחרי השואה הייתה זו הקבוצה הגדולה ביותר. במשך השנים התברר גורלם של רבים, אולם עדיין נותרו אחרים, הנמצאים עד היום במה שהיא מכנה כ"הוויה מעורפלת, אך גם מוחשית מאוד", שלרבים מבני המשפחות הינה מציאות יומיומית כואבת.

הדיון מתרחב לדוגמאות אחרות של סוגיית ה"היעדר", שהינה אוניברסלית ומוכרת גם בעמים אחרים ובתקופות אחרות וזכתה לדיון תיאורטי נרחב בספרות המחקרית. הקוראים בספר בימים אלה לא יוכלו שלא לחשוב על מה שעברנו בשנתיים האחרונות מאז אסון ה-7 באוקטובר, כאשר נרצחים וחטופים היו בבחינת נעדרים וכיצד היחס אליהם והכאב שהיעדרם גורם – הן בקרב המשפחות והן מצד הציבור הרחב, אכן שונה וייחודי והם מהווים "קטגוריה אחרת" בין המתים לשורדים. לסיכום: הספר מוסיף תרומה חשובה להבנת תקופת השואה ובעיקר מה שקרה אחריה. הוא מאיר פן שלעיתים נדחק הצידה בסיפור הגדול: לא רק את הזוועה עצמה, אלא המאמץ האנושי העצום לשקם, למצוא, לחבר מחדש

ומוסדות היישוב שאפו כמובן, כי רובם הגדול יגיע לארץ, אך המציאות של שלטון המנדט והגבלת העלייה חברו לנטיית רבים להגר לארה"ב ולקנדה, ו-66 אלף מהם עשו כן עוד לפני הקמת המדינה.

בתוך כך הפך המדור לחיפוש קרובים גם כלי לעידוד העלייה – כאשר נעשה מאמץ לאתר קרובים של הניצולים שהיו תושבי ארץ-ישראל והרצון להתאחד עימם הביא שורדים ארצה גם אם היו להם תוכניות אחרות. דרמון מלכה אינה מתחמקת מהמתח הזה בין הצורך ההומניטרי לבין האג'נדה הציונית. היא מציגה תמונה מורכבת של מוסדות שפעלו מתוך דאגה אמיתית לגורל הניצולים, אך גם מתוך אינטרסים לאומיים ברורים.

כבר באוגוסט 1945 התפרסמה חוברת ראשונה מטעם המדור לחיפוש קרובים, "פנקס הניצולים", והכילה 1,187 שמות, ואחריה הופיעו חוברות נוספות ובהן עשרות אלפי שמות של שורדים. למרות שלא הקפידו על סדר אלפביתי ועל חלוקה לפי מקומות מוצא, וקשה היה לאתר אדם מסוים, נמצא כי "פנקסי הניצולים יצאו באלפי עותקים ונחטפו מן המדפים, אף על פי שעלו, באופן יחסי, יותר משעלו פירסומים דומים באותה תקופה". נראה שאנשים היו מוכנים להשקיע שעות וימים לעבור על הרשימות הללו, בתקווה למצוא את יקיריהם ביניהם.

גורל לא ידוע

בניתוח המסכם של מימצאי המחקר

חוטים קרועים אחרי המלחמה. העיון במכתבים שהופנו למדור לחיפוש קרובים בשנים הראשונות לאחר שיצאו מן התופת, מלמד רבות על מצבם הנפשי של השורדים וגם על חשיבות החיפוש עצמו, כ"חבל שבו יכלו לאחוז במטרה לצאת מהבור שבו מצאו את עצמם לאחר המלחמה". האיבחון של הנעדדים כקבוצה מיוחדת מוסיף אף הוא להבנה של גודל האסון. הספר כתוב בבהירות ובאמפתיה,

מתועד היטב ומושתת על מקורות מגוונים. הוא מצליח להיות גם אקדמי וגם נגיש לקהל הרחב, גם אינפורמטיבי וגם מרגש. הקוראים יוצאים ממנו עם הבנה עמוקה יותר של המחיר האנושי של השואה – לא רק של הנרצחים, אלא גם של אלה ששרדו ונותרו ללא משפחה והמשיכו לחפש ולקוות, ורק לעתים רחוקות למצוא, קרוב ומודע מן העבר.

ד"ר שרה אוסצקי-לזר

"33 שנה שנה לסגירת מעגל. היום, לפני 33 שנים, נפצעתי אנושות בקרב בחאן יונס, עזה, כלוחם בחטיבת גבעתי. באותו יום נגמר לי העולם והתחיל עולם חדש. עולם של מסע שיקום בלתי נגמר, כאב, נחישות, פסגות ונפילות, אך בעיקר אמונה שהחיים חזקים יותר מכל פציעה. 33 שנה אחרי, אני מוצא את עצמי שוב באותו מקום של שליחות, אבל מזווית אחרת. המלחמה שאחרי המלחמה ! היום, כשעם ישראל בדמדומי מלחמת 'חרבות ברזל' (עד לסבב הבא), אני עומד לצד אחיי ואחיותיי שנפצעו בשדה הקרב ועכשיו הם בקרב של החיים. כיו"ר ארגון נכי צה"ל, אני זוכה להיות חלק ממערך שיקום עצום, אנושי ומלא אור, ולי זהו מעגל לחימה חמישי כבר וזהו האחרון - קשה מכל !!! לראות שוב את הפצועים של היום עושים את הדרך שעשיתי אז, מציפה מחדש זיכרונות של אתגרים, חלקם קשים מנשוא, אך מחשלים. לכל מי שנפצע, בגוף ו/או בנפש - אתם לא לבד. אנחנו איתכם, בכל שלב בדרך. כי הרוח הישראלית - לא נשברת. יחד ננצח".

”

עידן קליימן,
יו"ר ארגון
נכי צה"ל,
10.11.2025